

ОПИТУВАЛЬНИК ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE FORENSIC EXPERTS QUESTIONNAIRE

Стаття присвячена розробленню психодіагностичного інструментарію для вивчення рівня готовності до професійної діяльності судових експертів. Структура методики представлена трьома шкалами: уміння, ставлення й умовитованість, представленими 13 твердженнями, оціненими за шкалою Лайкерта.

У результаті аналізу психометричних показників методики дослідження готовності до професійної діяльності судового експерта доводить її високу надійність і валідність. Розроблена методика дає змогу визначити рівень психологічної готовності майбутніх судових експертів до професійної діяльності за показниками володіння ними спеціальними професійними вміннями, позитивного ставлення до роботи судового експерта й умовитованості на її здійснення.

Показано високу одномоментну надійність методики, визначено граничні значення норми для трьох шкал методики – уміння, ставлення й умовитованість. Конвергентна валідність методики доведена наявністю позитивних зв'язків готовності до професійної діяльності судових експертів з показниками їхньої професійної ідентичності – позитивним та активним ставленням до професії судового експерта, емоційно-смісловою значущістю обраної професії, професійною автономністю і здатністю до цілепокладання в професійному розвитку. Тест-ретестова перевірка методики доводить її високу ретестову надійність.

Ключові слова: психодіагностика, готовність до професійної діяльності, судовий експерт, валідність, надійність, методика.

The article is devoted to the development of psychodiagnostic tools for studying the level of readiness for professional activity of forensic experts. The structure of the methodology is represented by three scales: skills, attitude and motivation, represented by 13 statements evaluated on the Likert scale.

As a result of the analysis of psychometric indicators of the methodology for studying the readiness for professional activity of a forensic expert, it proves its high reliability and validity. The developed methodology allows determining the level of psychological readiness of future forensic experts for professional activity in terms of their possession of special professional skills, positive attitude to the work of a forensic expert and motivation to perform it.

The high one-step reliability of the methodology is shown, and the limit values of the norm for the three scales of the methodology – skills, attitude and motivation – are determined. The convergent validity of the methodology is proved by the presence of positive correlations between the readiness for professional activity of excellent experts and indicators of their professional identity – a positive and active attitude to the profession of a forensic expert, emotional and semantic significance of the chosen profession, professional autonomy and the ability to set goals in professional development. The test-retest validation of the methodology proves its high test-retest reliability.

Key words: psychodiagnostics, readiness for professional activity, forensic expert, validity, reliability, methodology.

УДК 159.937

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.54.38>

Саврасов М.В.

д.психол.н., доцент,
професор кафедри загальної психології
Донбаський державний педагогічний
університет

Міхеєва М.Л.

аспірантка кафедри загальної
психології
Донбаський державний педагогічний
університет

Саф'ян Д.В.

аспірант кафедри загальної психології
Донбаський державний педагогічний
університет

Актуальність дослідження. Питання готовності до професійної діяльності судового експерта в системі вітчизняного судочинства, як й інших сферах професійної юридичної діяльності, без сумніву, належить до найбільш глибоких і маловивчених проблем у галузі психолого-юридичної теорії та практики. Це зумовлено тим, що сучасна судово-експертна діяльність є новітньою сучасною галуззю професійної юридичної сфери й ґрунтується на численних нормативних і методичних документах протокольного характеру, які регламентують її існування, визначають обов'язки та права судового експерта. Проте значний час залишається практично нерозкритим на науковому психологічному рівні питання готовності майбутнього фахівця до діяльності як судового експерта, невизначеним є питання інструментарію для дослідження рівня такої готовності. Отже, вищенаведені міркування зумовлюють актуальність дослідження й вибір його теми.

Під час розроблення психодіагностичного інструментарію для оцінювання готовності до професійної діяльності судового експерта

ми ґрунтувалися на змісті цієї діяльності, що включає такі заходи: 1) організацію роботи органів судової експертизи; 2) проведення судових експертиз, призначених у процесі кримінальних проваджень, під час розгляду цивільних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення, під час виконавчих проваджень; 3) виконання експертних досліджень у процесі вирішення питань, що виходять за рамки судочинства, із застосуванням засобів і методів судової експертизи, результати яких оформлюються у вигляді висновків; 4) наукова робота в галузі судової експертизи й криміналістики, упровадження її результатів в експертну, слідчу й судову практику; 5) науково-інформаційне та методичне забезпечення судової експертизи; 6) підготовка фахівців у галузі судової експертизи, підвищення кваліфікації, атестація експертних кадрів; 7) міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи [4].

Адміністративно-правовий статус судово-експертних установ України зумовлює їх розгляд як суб'єктів взаємодії визначеної

адміністративно-правовими нормами сукупності повноважень, завдань, функцій, прав та обов'язків, професійної відповідальності, а також відповідних державних законодавчих гарантій, які реалізуються з огляду на особливості структурно-організаційної побудови відповідних установ, відображаючи специфічне юридичне становище судово-експертних установ України, їх функції та роль у процесі взаємодії в ході забезпечення ефективної судово-експертної діяльності [3].

Судово-експертна діяльність є регламентованою законодавством діяльністю судово-експертних установ і професійних судових експертів у їх складі, що є цілісною системою процесуальних та організаційних дій, пов'язаних із проведенням судово-експертних досліджень. Змістом судово-експертної діяльності є спеціально організований і законодавчо унормований процес організації й проведення незалежної, кваліфікованої та об'єктивної судової експертизи, забезпечення діяльності судово-експертних установ і їх структурних підрозділів за різними напрямками судово-експертної діяльності, а також кадрове, науково-методичне й інформаційне забезпечення діяльності співробітників – професійних судових експертів [5].

Професійна діяльність судового експерта – це врегульована законодавством професійна діяльність у складі судово-експертних установ, що спрямована на організацію та реалізацію незалежних судових експертиз шляхом правових, організаційних (ініціатива експерта, який може вийти за межі завдань, поставлених йому слідчим або судом; профілактичні можливості, що реалізуються на підставі експертної прогностики) і психологічних особливостей діяльності судових експертів (суспільно-психологічна атмосфера, яка зумовлена цікавістю до результатів діяльності експерта з боку інших суб'єктів кримінального та цивільного судочинства; негативний емоційний вплив об'єктів дослідження; співвідношення особистісно-професійної індивідуальності й колегіальності професійної спільноти, бо, працюючи в складі професійного об'єднання (науково-дослідні інститути, судових експертиз, судово-експертні центри, їх філії та структурні підрозділи), експерт має свою конкретну професійну мету, якої він досягає, докладаючи власних зусиль і приймаючи нетривіальні рішення) [6].

Кваліфікаційними й особистісними вимогами до майбутніх судових експертів є знання нормативно-правових актів у галузі судово-експертної та науково-експертної діяльності, власних професійних прав та обов'язків; володіння методиками й спеціальним знаннями з проведення судово-експертних дій із відповідного напрямку досліджень; особисті якості й здіб-

ності: логічне мислення, спостережливість, увага, відповідальність, емоційна стійкість; знання професійної етики судового експерта; дотримання присяги судового експерта [1].

Методи й вибірка дослідження. Вивчення психометричних показників методики реалізувалося із застосуванням описових статистик, кореляційного аналізу та статистики альфа Кронбаха.

Конвергентна валідність методики перевірялася через застосування опитувальника професійної ідентичності І. Філенка [7] та адаптованого нами для професії судового експерта опитувальника професійної ідентичності У. Родигіної [2].

Експериментальною базою дослідження було Донецьке відділення (у м. Полтаві) Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені засл. професора М.С. Бокаріуса». До складу емпіричної вибірки ввійшли дипломовані юристи, що проходять професійну підготовку до діяльності судовими експертами різних напрямів фахової діяльності й різної статі, з різним досвідом професійної активності, кількістю 102 особи, віком від 25 до 45 років.

Результати дослідження. Для оцінювання готовності до професійної діяльності судового експерта створено опитувальник, що містить 13 тверджень, які описують зміст праці судового експерта, пред'явлені досліджуваним за трьома інструкціями: 1) «Оцініть міру оволодіння вами відповідними компетенціями за шкалою від 1 (зовсім не вмію) до 5 (повністю вмію)»; 2) «Оцініть ваше ставлення до таких видів діяльності судового експерта за шкалою від 1 (зовсім не подобається це робити) до 5 (цілком подобається цей вид роботи)»; 3) «Оцініть ваше бажання виконувати такі види діяльності судового експерта за шкалою від 1 (зовсім не хочу це робити) до 5 (хочу виконувати повною мірою)».

Перевірка одномоментної надійності опитувальника здійснювалася для трьох шкал (таблиці 1–3) і довела високу придатність усіх пунктів опитувальника.

Для показника вмінь (таблиця 1) стандартизована альфа Кронбаха становить 0,689, що є достатнім. Усі пункти опитувальника позитивно й сильно корелюють із сумарним показником по шкалі. Описові статистики доводять високу варіативність відповідей на пред'явлені твердження, що стосуються обізнаності в предметній галузі майбутньої професії судового експерта й уміння виконувати відповідні професійні обов'язки.

Для показника ставлень (таблиця 2) стандартизована альфа Кронбаха становить 0,709, що є достатнім. Усі пункти опитувальника позитивно й сильно корелюють із сумарним показником по шкалі. Описові статистики доводять високу

Описові статистики для показників готовності до професійної діяльності судового експерта за параметром умінь

Твердження	г Пірсона	α Кронбаха	Середнє	Ст. відх.
1. Здійснювати попереднє дослідження доказів	0,771	0,688	3,11	2,22
2. Збирати необхідні для експертизи матеріали, ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи	0,711	0,687	3,14	2,11
3. Подавати клопотання про надання додаткових матеріалів	0,751	0,687	3,14	2,03
4. Указувати у висновку експерта на виявлені під час проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи й з приводу яких йому не були поставлені питання	0,813	0,686	3,16	2,09
5. Готувати й викладати в письмовій або усній формі відповіді на питання, які ставляться перед ним під час допиту	0,811	0,685	3,13	2,04
6. Проводити окремі дослідження в присутності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, чи сторін у цивільних, господарських та адміністративних справах у випадках, передбачених законодавством	0,734	0,688	3,12	2,16
7. Під час проведення слідчих чи судових дій задавати питання, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи.	0,735	0,688	3,17	2,11
8. Подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта	0,772	0,688	2,22	1,34
9. Проводити експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом	0,724	0,688	2,15	1,56
10. Повідомляти про неможливість проведення експертизи	0,731	0,688	2,17	1,67
11. Проводити повне дослідження, оцінювати результати й надавати обґрунтований і формулювати об'єктивний письмовий висновок	0,752	0,687	3,14	1,98
12. За вимогою давати роз'яснення щодо наданого ним висновку	0,813	0,686	2,55	1,55
13. Заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі	0,822	0,687	2,25	2,01

Таблиця 2

Описові статистики для показників готовності до професійної діяльності судового експерта за параметром ставлення

Твердження	г Пірсона	α Кронбаха	Середнє	Ст. відх.
1. Здійснювати попереднє дослідження доказів	0,815	0,708	3,45	1,56
2. Збирати необхідні для експертизи матеріали, ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи	0,714	0,707	3,11	1,78
3. Подавати клопотання про надання додаткових матеріалів	0,732	0,707	3,34	1,98
4. Указувати у висновку експерта на виявлені під час проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи та з приводу яких йому не були поставлені питання	0,754	0,708	3,56	2,33
5. Готувати й викладати в письмовій або усній формі відповіді на питання, які ставляться перед ним під час допиту	0,733	0,706	3,23	2,45
6. Проводити окремі дослідження в присутності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, чи сторін у цивільних, господарських та адміністративних справах у випадках, передбачених законодавством	0,731	0,708	3,15	2,34

Продовження таблиці 3

7. Під час проведення слідчих чи судових дій ставити питання, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи	0,843	0,707	3,27	2,43
8. Подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта	0,762	0,708	2,98	2,55
9. Проводити експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом	0,736	0,705	2,95	1,96
10. Повідомляти про неможливість проведення експертизи	0,702	0,708	2,67	2,05
11. Проводити повне дослідження, оцінювати результати й надавати обґрунтований і формулювати об'єктивний письмовий висновок	0,830	0,707	3,54	2,11
12. За вимогою давати роз'яснення щодо наданого ним висновку	0,701	0,708	3,01	1,78
13. Заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі	0,805	0,704	3,21	1,78

варіативність відповідей на представлені твердження, що стосуються позитивного ставлення до майбутньої професії судового експерта.

Для показника ставлень (таблиця 3) стандартизована альфа Кронбаха становить 0,677, що є достатнім. Усі пункти опитувальника пози-

тивно й сильно корелюють із сумарним показником по шкалі. Описові статистики доводять високу варіативність відповідей на представлені твердження, що стосуються вмотивованості на оволодіння майбутньою професією судового експерта.

Таблиця 3

Описові статистики для показників готовності до професійної діяльності судового експерта за параметром умотивованості

Твердження	r Пірсона	α Кронбаха	Середнє	Ст. відх.
1. Здійснювати попереднє дослідження доказів	0,721	0,676	3,56	1,76
2. Збирати необхідні для експертизи матеріали, ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи	0,712	0,675	3,17	1,74
3. Подавати клопотання про надання додаткових матеріалів	0,785	0,675	3,74	1,95
4. Указувати у висновку експерта на виявлені під час проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи й з приводу яких йому не були поставлені питання	0,834	0,674	3,11	2,53
5. Готувати й викладати в письмовій або усній формі відповіді на питання, які ставляться перед ним під час допиту	0,734	0,676	3,22	2,41
6. Проводити окремі дослідження в присутності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, чи сторін у цивільних, господарських та адміністративних справах у випадках, передбачених законодавством	0,731	0,677	3,25	2,56
7. Під час проведення слідчих чи судових дій ставити питання, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи	0,711	0,676	3,22	2,08
8. Подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта	0,719	0,675	2,92	1,94
9. Проводити експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом	0,795	0,675	2,91	2,13
10. Повідомляти про неможливість проведення експертизи	0,834	0,674	2,37	2,66
11. Проводити повне дослідження, оцінювати результати й надавати обґрунтований і формулювати об'єктивний письмовий висновок	0,734	0,675	3,34	1,86
12. За вимогою давати роз'яснення щодо наданого ним висновку	0,739	0,674	3,41	1,78
13. Заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі	0,791	0,673	3,24	1,91

Таблиця 4

Кореляції показників готовності до професійної діяльності судового експерта та професійної ідентичності досліджуваних

Показники готовності до професійної діяльності	Показники професійної ідентичності			
	позитивне ставлення	негативне ставлення	активне ставлення	пасивне ставлення
Уміння	0,41	-0,45	0,47	-0,43
Ставлення	0,76	-0,69	0,62	-0,65
Умотивованість	0,67	-0,56	0,75	-0,71

Таблиця 5

Кореляції показників готовності до професійної діяльності судового експерта та професійної ідентичності досліджуваних

Показники готовності до професійної діяльності	Показники професійної ідентичності	
	емоційно-сміслова значущість професійного вибору	професійна автономність і здатність до цілепокладання в професійному розвитку
Уміння	0,43	0,47
Ставлення	0,76	0,42
Умотивованість	0,67	0,74

Таблиця 6

Описові статистики для шкал методики готовності до професійної діяльності судового експерта

Шкали	Мін.	Макс.	Середнє	Ст. відх.
Уміння	13	65	38,55	18,45
Ставлення	15	65	43,53	23,11
Умотивованість	15	65	41,67	19,23

У таблиці 4 показано кореляції показників готовності до професійної діяльності судового експерта та професійної ідентичності майбутніх судових експертів за адаптованою до цього фаху методикою У. Родигіної.

Виявлено низку позитивних кореляцій між показниками вмінь, ставлень і вмотивованості й позитивного ставлення до професії судового експерта ($p < 0,0001$) і низку негативних зв'язків із пасивним і негативним ставленням до професії судового експерта.

У таблиці 5 показано кореляції показників готовності до професійної діяльності судового експерта та професійної ідентичності майбутніх судових експертів за методикою І. Філенка. Визначено позитивні кореляції між емоційно-сміисловою значущістю власного професійного вибору та професійною автономністю і здатністю до цілепокладання в професійному розвитку ($p < 0,0001$).

У таблиці 6 показано описові статистики для визначення нормативних значень показників готовності до професійної діяльності судових експертів. Аналіз описових статистик дав змогу визначити інтервали граничних значень норми для шкал: уміння – 20–56 балів, ставлення – 21–56 балів, умотивованість – 22–60 балів.

Перевірка тест-ретестової надійності здійснювалася через застосування кореляцій-

ного аналізу під час повторного вимірювання за 1,5 місяці. Для показників умінь значення кореляцій становить 0,87, для ставлень – 0,76, умотивованості – 0,79, $p < 0,0001$.

Висновки. Аналіз психометричних показників методики дослідження готовності до професійної діяльності судового експерта доводить її високу надійність і валідність. Розроблена методика дає змогу визначити рівень психологічної готовності майбутніх судових експертів до професійної діяльності за показниками володіння ними спеціальних професійних умінь, позитивного ставлення до роботи судового експерта й умотивованості на її здійснення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаспарян С.Г. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення судово-експертних установ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 20 с.
2. Грінченко О.М. Когнітивні особливості професійного самовизначення студентів-психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2018. 234 с.
3. Контимирова В.В. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії між судово-експертними установами України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2020. 20 с.
4. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення

атестації судових експертів Експертної служби МВС : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.09.2020 № 675. URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21#Text>].

5. Остропілець А.В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності судово-експертних установ України : дис. ... докт. філософії : 081 «Право». Харків, 2020. 187 с.

6. Стрілець Г.О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 19 с.

7. Філенко І.О. Розробка та психометрична оцінка опитувальника професійної ідентичності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № III (19). Issue 38. С. 115–118.